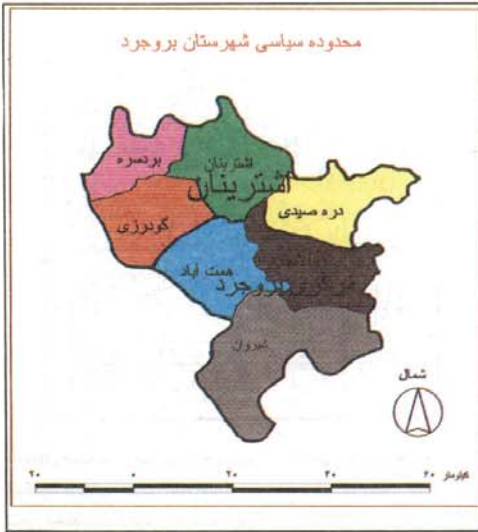

مقدمه‌ای بر

مونوگرافی

شهرستان

بروجرد

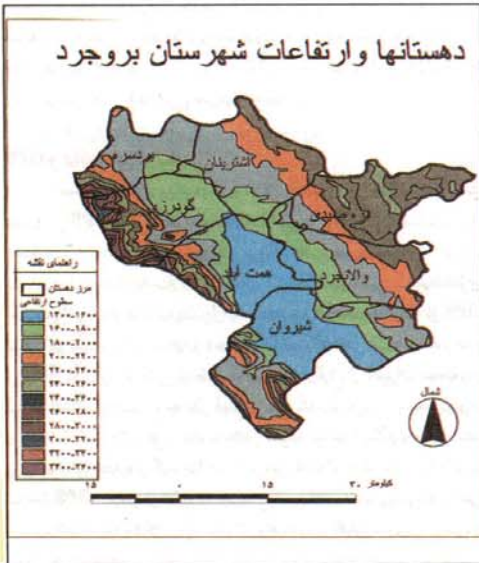

نگارش: حمید بحیرایی (دانشجوی مهندسی عمران)

پیشگفتار

لرستان منطقه‌ای است کوهستانی و پهناور و با همه ویژگیها و آداب و رسوم، فرهنگها و سنتها، خصوصیات طبیعی و آثار باستانی و تاریخی، دارای تمدنی بسیار کهن است. این استان با دره‌های سرسبز و چشمه‌های فراوان و مناظر بدیع و پتانسیلهای مختلف دیگر، تاکنون آنچنان که باید شناخته نشده است. البته در برخی کتب درسی، جهت آشنایی مقدماتی دانش‌آموزان، اطلاعاتی (هرچند مختصر) آمده است، لکن در گوشه و کنار این کشور کهنسال، مردمانی زندگی می‌کنند که بررسی فرهنگ و رسومشان و تحقیق هر چه بیشتر در بناهای تاریخی و خصوصیات زیست محیطی آنها می‌تواند تأثیر فراوانی در شناخت مظاهر فرهنگ و تمدن این آب و خاک داشته باشد.

۳۶ / دوره پنجم، شماره نوزدهم

الف) جغرافیای طبیعی

الف - ۱) مشخصات عمومی

بروجرد با طول جغرافیایی ۴۵° و ۴۸° عرض جغرافیایی ۵۳° و ۳۳° و با ارتفاع ۱۵۴۰ متر از سطح دریا (سطح متوسط آبهای آزاد) یکی از شهرستانهای استان لرستان می‌باشد. این شهرستان از شمال به شهرستان ملایر، از شمالغربی به شهرستان نهاوند، از شرق و شمال شرقی به شهرستان شازنده، از جنوبشرقی به شهرستان درود و از جنوب و جنوب غربی به شهرستان خرم‌آباد محدود می‌گردد. شهرستان بروجرد با وسعتی معادل ۱۴۰۴ کیلومترمربع و جمعیتی بالغ بر ۳۰۲۶۵۳ نفر (آمار سال ۱۳۷۰) دارای دو شهر، دو بخش و هفت دهستان می‌باشد. (جدول ۱)

الف - ۲) آب و هوا

کوههای سر به فلک کشیده جنوبی، این شهرستان را در برابر نفوذ بادهای گرم و خشک خوزستان محافظت می‌نماید. شهرستان بروجرد و مناطق همجوار آن عمدتاً تحت تأثیر جبهه هوای مدیترانه‌ای قرار دارند. از آبان‌ماه به بعد نزولات آسمانی (برف) به دره‌های بروجرد و نهاوند و ملایر نازل می‌شوند. به طوری که حتی در تابستانها نیز قله کوههای منطقه، پوشیده از برف می‌باشد. همین برفها منابع عظیم آبها را تشکیل می‌دهند، که غالباً در فصول گرم سال از کوهها سرازیر شده و بخش عظیمی از جلگه را مشروب می‌سازند. علت عمده اعتدال هوا در این منطقه را می‌توان کوههای پربرف، چشمه‌های فراوان و نیز پوشش گیاهی مناسب دانست (هوای بروجرد معتدل و نیمه مرطوب است). ارتفاع برف در هر نوبت غالباً چشمگیر بوده و گاهی به ۴۰ تا ۵۰ سانتیمتر می‌رسد. سردترین ایام، اواخر دی ماه (با حداقل ۱۵ درجه زیر صفر) و گرمترین ایام مرداد ماه است (با حداکثر ۳۴ درجه بالای صفر). متوسط میزان بارندگی سالیانه در بروجرد به ۴۸۰ میلیمتر می‌رسد.

الف - ۳) شبکه آبهای روان

مهمترین رودخانه دائمی شهرستان بروجرد «سیلاخور» است که از کوههای «گرین» سرچشمه گرفته، و در جهت شمالغربی - جنوبشرقی جریان دارد. این رودخانه پس از پیوستن شعبات دیگر به آن، با رودخانه «مارژره» یکی شده و با هم رودخانه «سزار» (یکی از دو شاخه بزرگ رودخانه «دزه») را تشکیل می‌دهند.

همچنین چشمه‌های دائمی ای چون، سراب کسطلول، سراب زارم، سراب تلخه، سراب مارژره، سراب آب‌سرده، سراب سفید (ونایی)، سراب زرشکه، سراب گیل‌رود، سراب جانیزه در محدوده این شهرستان جاری هستند و بخشی از نیازمندیهای آبی این شهرستان را برآورده می‌سازند.

الف - ۴) پوشش گیاهی

به طور کلی در کوههای زاگرس جنگلهای تُشک، نیمه‌خشک و

نگاره (۲)

مقطع به حالت وحشی و طبیعی دیده می‌شود. پوشش نباتی منطقه از گونه‌های مختلف و متنوع گیاهی تشکیل شده است. تراکم گیاهی این منطقه بیشتر در فصل بهار وجود می‌آید، زیرا در بعضی مواقع سرمای شدید زمستان و یا در برخی اوقات قطع باران و افزایش گرمای تابستان سبب خشک شدن و از بین رفتن بخشی از پوشش گیاهی می‌شود. (نگاره ۳)

نگاره (۵)

الف (۵-۲) حیوانات

از جمله حیواناتی که در این شهرستان وجود دارند می‌توان گاو، گوسفند، سگ، گربه، گرگ، گراز، بزکوهی، خرگوش، شغال، روباه، کفتار، موش صحرایی، گربه وحشی، پلنگ و خرس قهوه‌ای را نام برد.

ب) جغرافیای انسانی

ب-۱) مذهب مردم بروجرد

اکثریت قریب به اتفاق جمعیت فعلی این شهرستان شیعه مذهب هستند. در گذشته، گروهی از اقلیتهای دینی به استان لرستان به ویژه شهرهای بروجرد و خرم‌آباد و الیگودرز و ازنا مهاجرت نموده‌اند و در هر شهر محله خاصی را برای سکونت خود اختصاص داده‌اند.

ب-۲) گویش بروجردی

کلمه گویش، در اصطلاح معادل لهجه است و منظور از گویش، زبانهای خاص توسعه نیافته‌ای است که در روستاها و شهرستانها و مناطق قدیمی از دیرباز برجای مانده است، مانند گویش طبری در مازندران. تفاوت میان زبان و گویش در این است که زبان دارای دستور و قواعد منظم و حساب شده‌ای است اما گویش این خصوصیت را ندارد و در واقع گویش شاخه‌ای از یک زبان است. گویش بروجردی لهجه‌ای است مرکب از زبانهای فارسی دری، فارسی پهلوی، لری و کردی.

در گویش بروجردی لغاتی وجود دارد که از زبان اوستایی گرفته شده، مانند واژه «ابواژه» به معنی غروب، واژه «ورازه» به معنی خوک و گراز. در بسیاری از کلمات حرف «ب» به «او» تبدیل می‌شود، مانند «اؤ» به معنی آب و «شؤ» به معنی شب و «اؤ» به معنی لب و نیز در بسیاری از واژه‌ها شکل ظاهری کلمه به کلی دگرگون می‌شود، مانند «آیم» به معنی آدم و «ایسه» به معنی حالا و «دُم‌گوس» به معنی آویزان غالباً کلمه «چی» به «شی» تبدیل می‌شود مانند «چیه» که می‌شود «شیه» و نیز «ان» آخر کلمات به «و» تبدیل می‌شود مانند «آسمان» که می‌شود «آسشو» و یا «مهمان» که می‌شود «مهمشو».

در این منطقه، انواع نباتات دارویی و معطری چون گل‌گاوزبان، خاکشیر، گل ختمی، ریحان، گل بنفشه، کاسنی، گل محمدی، گل سرخ، شقایق، بیدمشک، لاله، زنبق، شیرین بیان و نرگس یافت می‌شود. همچنین نباتات خوراکی از قبیل شنگ، کنگرو حشی، حاجی بیان، پونه و نعناع نیز به دست می‌آید. از انواع درختان میوه این شهرستان می‌توان انجیر، گردو، آلبالو، گیلاس، مو، توت، سیب، گلابی، هلو و زالزالک را نام برد (نگاره ۴)

الف (۵) جانوران

الف (۵-۱) پرندگان

پرندگان جلگه بروجرد به دو دسته مهاجر و غیرمهاجر تقسیم می‌شوند.

پرندگان مهاجر عبارتند از:

- ۱) لک‌لک‌ها، از اواخر اسفند در بروجرد ظاهر شده و در اواخر مهرماه این شهر را ترک می‌کنند؛
- ۲) پرستو (چلچله)؛ پیام‌آور بهار است و صبحها و عصرها که تشعشعات آفتاب کم است به صورت دسته‌جمعی و همراه با سروصدای فراوان و سرعت زیاد پرواز می‌کنند؛
- ۳) ابابیل؛ بیشتر به پرستو شباهت دارد با این تفاوت که پره‌های ابابیل سیاه و سفید و زیر شکم آن سفید است اما پره‌های پرستو یکدست سیاه است؛
- ۴) هزارستان؛ مرغ معروفی شبیه به بلبل است و به خاطر آواز خوشش آنرا هزارستان (هزارآوا) می‌نامند. این پرنده در اواخر اسفندماه وارد بروجرد شده و با گرم شدن هوا از این منطقه مهاجرت می‌کند.

پرندگان غیرمهاجر عبارتند از:

گنجشک، کبوتر، کبک، یاکریم، جغد، باز، قمری، عقاب، بلبل، مُدغد، خفاش، کلاغ، تپو، ماکیان (مرغ و خروس و مرغابی و بوقلمون).

ب - مسجد امام خمینی (ره): به عقیده محققان، این مسجد از نظر کیفیت با مسجد امام در تهران مطابقت می‌کند و به دستور فتحعلیشاه روی خرابه‌های یک مسجد قدیمی ساخته شده است. (نگاره ۸)

ج - ۱ - (ب) مقبره‌ها

- مقبره امامزاده جعفر (مربوط به دوران سلجوقیان)، مقبره شاهزاده ابوالحسن و مقبره امامزاده قاسم از جمله اماکن متبرکه این شهرستان هستند.

ج - ۲ - وجه تسمیه نام بروجرد

در خصوص وجه تسمیه نام و جایگاه اصلی این شهر بنام «برجورد» نظرات گوناگونی وجود دارد.

- بروجرد در اصل «تراوگرده» بوده است که به علت وجود آتشکده و سرسبزی دشت، بتدریج مردم در آن جا گرد آمده‌اند و کم کم این کلمه از کثرت استعمال «برجورد» نامیده شده است.

- پس از این که یزدگرد سوم در جنگ نهبوند از اعراب مسلمان شکست خورد، سپهانش در این مکان بر او گرد آمدند، بدین جهت این مکان بنام «تراوگرده» خوانده شد. این کلمه پس از مُرَبَّب شدن و از کثرت استعمال به بروجرد تغییر یافته است.

ج - ۳ - تاریخ بنای بروجرد

درباره بنیان گذار و تاریخ بنای این شهر، محققین افرادی را در زمانهای مختلف، ذکر نموده‌اند. از جمله فیروزسانی، آرد اشک سیزدهم، ویری اشکانی و منوچهر را می‌توان نام برد. در کل این نظرات به دو دسته تقسیم می‌شوند.

گروه اول معتقدند که هسته اولیه این شهر، در حقیقت روستاها و مناطق کشاورزی بوده است. این شهر تا پایان قرن سوم هجری چنان توسعه یافت که شکل شهر را به خود گرفته و در اواخر این قرن مسجد جامع آن بنا شده است. رشد و توسعه شهر بروجرد تا قرن هفتم هجری ادامه داشته و در این

دوره پنجم، شماره نوزدهم / ۳۹

ب - ۳ - ایلات و عشایر

آب و هوای سرد مناطق مرتفع و گرمای مناطق جلگه‌ای لرستان سبب گسترش زندگی کوچ‌نشینان در این استان گردیده است. دامپروران کوچ‌نشین مردمانی هستند که همراه با گله‌های خویش با زندگی در چراگاهها و سیاه چادرها روزگار می‌گذرانند. این افراد با حرکات متناوب و سالیانه خود (که براساس تغییر فصول صورت می‌گیرد) وسیله روزی خود را مهیا می‌سازند. مهمترین موضوع در زندگی کوچ‌نشینان همین امر کوچ و جابجا شدن است که سالی دو بار صورت می‌پذیرد. آنان برای انجام این برنامه دارای سازمان نسبتاً مجهز و ترتیب خاصی هستند. (نگاره ۶)

ج) سوابق تاریخی

ج - ۱ - ابنیه و آثار تاریخی

در یک جمع‌بندی کلی می‌توان آثار و ابنیه تاریخی بروجرد را به دو دسته عمده تقسیم نمود.

ج - ۱ - الف) مساجد

- مسجد جامع بروجرد: ظاهراً یکی از دو مسجدی است که حمدالله مستوفی از آن دو به عنوان جامع عتیق و حدیث نام برده و در زمان مأمون خلیفه عباسی (قرن سوم هجری) بنا شده است؛ (نگاره ۷)

خاک منطقه عمدتاً رسی و آهکی می‌باشد و به میزان کمی نیز «سیاه خاک» دارد. آب کشاورزی این شهرستان از طریق چاههای عمیق و نیمه عمیق و رودخانه‌ها تأمین می‌شود. (نگاره ۱۰)

علاوه بر کشاورزی، باغداری نیز در این شهرستان از رواج خاصی برخوردار است. همچنین دامداری از مشاغل سنتی اصلی اهالی است که علاوه بر پرورش گوسفند، به علت شرایط مناسب جغرافیایی و آب کافی، پرورش گاو نیز توسعه زیادی پیدا کرده است. فرآورده‌های دامی از قبیل لبنیات، پوست و پشم از جمله صادرات کشاورزی شهرستان بروجرد به شمار می‌رود. در گروه مشاغل دامی، پرورش زنبور عسل نیز یکی از مشاغل پر رونق این گروه به شمار می‌آید.

د - ۲) صنایع کارگاهی و کارخانه‌ای

در این شهرستان صنایع متعددی وجود دارند که عبارتند از: صنایع کانی غیر فلزی (شامل صنایع سنگبری و آجر فزاری و کاشی سازی)، صنایع غذایی و دارویی (شامل کارخانجات داروبخش، داملران، ماکارانی و ...)، صنایع شیمیایی، صنایع برق و الکترونیک، صنایع فلزی، صنایع چوب، صنایع نساجی و چرم و صنایع تولید کاغذ و محصولات چاپ و صنایع دستی از قبیل قالی بافی، گلیم بافی، جاجیم بافی، ورشو سازی، طلا و نقره سازی، گیوه دوزی و سفالگری از قدمت زیادی برخوردار بوده و رواج زیادی دارند. (نگاره ۱۱)

قرن همانند اکثر شهرهای ایران مورد حمله و بورش وحشیانه مغول و سپس تیمور قرار گرفته و ویران شده است.

گروه دوم برخلاف گروه اول می‌گویند: ساختمان طاق بزرگ مسجد جامع این شهر قبل از ظهور اسلام، آتشکده بوده است. چون پس از تسلط مسلمین بر ایران، کلیه آتشکده‌ها را که قابل تبدیل به مسجد بودند، به صورت مسجد درآوردند. بنابراین، این آتشکده نیز به مسجد مبدل گردید. (البته در آن زمان آتشکده‌ها صرفاً در شهرها بودند نه در قضبات). نتیجه این که بروجرد قبل از ظهور اسلام نیز شهر بوده است. (نگاره ۹)

طبق نظر دکتر شهیدی: بروجرد تغییر یافته «ویروگرد» است که این شهر توسط «بروو» شاهزاده حاکم اشکانی که در گوراب نهاوند حکومت داشته، ساخته شده است.

دکتر معین می‌نویسد «بروجرد ساخته ارد اشک سیزدهم پادشاه اشکانیان است». به عقیده دکتر معین بروجرد در حدود دوهزار سال قبل ساخته شده است.

برخی از مورخین نیز گفته‌اند «بروجرد، در زمان سادها، بواسطه داشتن مراتع و زمینهای سوسبز و وسیع یکی از مراتع سلطنتی آن زمان به شمار می‌رفته که سالانه دو هزار اسبهای خاصه در آن تعلیف می‌شده‌اند و این کار در زمان ساسانیان نیز ادامه داشته است».

د) توان اقتصادی

د - ۱) کشاورزی

بنای اقتصاد این شهرستان برپایه کشاورزی، باغداری، دامداری و صنایع استوار گردیده است. به دلیل بارش مناسب و آب و هوای معتدل، کشاورزی در این منطقه از وضعیت مطلوبی برخوردار است. روش کشت به دو نوع دیمی و آبی و به دو طریق سنتی و مکانیزه صورت می‌پذیرد. جنس

استان لرستان - شهرستان بروجرد
(طبق آخرین آمار سال ۱۳۷۰)

ردیف	نام بخش	جمعیت (ش)	مساحت به کیلومتر مربع	نام مرکز	نام شهر	جمعیت (ش)	ردیف	دهستان		
								نام	مرکز	جمعیت (ش)
۱	مرکزی	۲۶۱۱۳۷	۹۸۷	بروجرد	بروجرد	۲۰۶۱۳۲	۱	والانجرد	والانجرد	۱۰۳۰۹
							۲	همت آباد	مرکز خدمات کشاورزی همت آباد	۱۸۳۱۹
							۳	شیروان	مرکز خدمات کشاورزی شیروان	۱۹۲۶۳
							۴	دژه صیدی	دژه صیدی	۷۰۱۳
۲	اشترینان	۴۱۵۱۶	۲۱۶	اشترینان	اشترینان	۵۳۵۹	۱	اشترینان	دژه گرگ	۱۰۲۳۹
							۲	تردسره	جعفرآباد	۶۷۰۶
							۳	گوردیزی	بردیزه	۱۹۲۱۲

جدول (۱): مشخصات بخشها و دهستانهای شهرستان بروجرد

خصوصی، حمایت از قالی بافان روستایی و گسترش آن در مراکز شهری را می توان نام برد.

ضمناً با مطالعه و بررسیهای درازمدت، شاید بتوان از رودهای روان و پُرآب منطقه جهت ایجاد تولیدات صنعتی مثل تولید انرژی الکتریسته استفاده لازم و کافی را نموده و راه را برای ایجاد صنایع حیاتی، هموار نمود و در جذب نیروهای کاری کوشید و از مهاجرت آنها به دیگر مراکز اقتصادی و صنعتی کشور جلوگیری نمود و تغییری بنیادی در اقتصاد و بالا بردن سطح زندگی و معشیت مردم این خطه ایجاد نمود. □

منابع:

- ۱) ساکنی، علی محمد، تاریخ لرستان
- ۲) ایزدپناه، حمید، آثار استانی و تاریخی لرستان
- ۳) مولانابروجردی، غلامرضا، تاریخ بروجرد
- ۴) کیهان، مسعود، جغرافیای سیاسی
- ۵) سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، فرهنگ جغرافیایی خرم آباد
- ۶) وزارت آموزش و پرورش، جغرافیای کامل ایران
- ۷) مرکز آمار ایران، آمارنامه کشور (سال ۱۳۷۰)
- ۸) سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، سیستم اطلاعات جغرافیایی (G.I.S)

عمده ترین اقلام صادرات صنایع بروجرد قالی، اجناس ورشو، صابون، انواع داروهای دامی و انسانی، موکت نمدی، پارچه، فرش ماشینی، تیروچوبلوک، کاشی، موزالیک و انواع سنگهای ساختمانی می باشند.

طرحی برای آینده

شهرستان بروجرد با وسعت نه چندان زیاد، دارای استعدادهای طبیعی، اقتصادی و اجتماعی فراوانی است، که با بهره گیری به موقع از این استعدادهای در جهت رشد و ترقی، گامهای موثری می توان برداشت. بروجرد با داشتن مراتع مرغوب، شرایط آب و هوایی بسیار مناسب و متنوع، شبکه آبهای غنی و تجربه درازمدت مردم در پرورش دام، به یکی از مستعدترین قطبهای دامپروری کشور مبدل گشته است. از این جهت توسعه لازم چه برای تقویت مراتع و چه آموزش دامداران در بهره گیری صحیح و به موقع از مراتع باید انجام شود. علاوه بر این معادن زیرزمینی و نیروی جوان و فعال این شهرستان، امکان استقرار و توسعه صنایع مختلف را فراهم آورده است. با در نظر گرفتن این ثروتهای طبیعی و بالقوه، توسعه و تکمیل آنها مستلزم کمترین هزینه بوده و با برنامه ریزی مدون و متناسب، حداکثر بهره برداری را می توان به عمل آورد.

تأسیس و راه اندازی موسسات علمی و اقتصادی دامی و صنایع وابسته به آن نه تنها میزان تولید دام و فرآورده های دامی را بالا می برد، بلکه سطح درآمد، آگاهی، اشتغال، تجارت و بازاریابی را نیز افزایش خواهد داد. از آن جمله تأسیس دانشکده های کشاورزی و دامپروری، توسعه و ایجاد دامداریهای مدرن و مراکز اصلاح نژاد، توسعه صنایع ریسندگی و بافندگی (پشم بافی) توسعه صنایع چرم و پوست، صنایع کفش، تقویت واحدهای